

mgr Dagmara Kotowicz

Streszczenie

Bez wątplenia, w ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania językoznawców badaniami języków specjalistycznych. Wynikać to może stąd, iż świat stał się globalną wioską dzięki szybkiemu rozwojowi technologii komunikacyjnych i informacyjnych, a tym samym w znacznym stopniu ułatwiona została komunikacja pomiędzy ludźmi pochodzącymi z różnych krajów oraz kręgów kulturowych. Zaliczyć do tego należy także wzmoczoną komunikację pomiędzy fachowcami w różnych dziedzinach, którzy wyjeżdżają do pracy za granicę, gdzie muszą komunikować się w danym języku obcym, mają dostęp do zagranicznej literatury fachowej, a także mogą komunikować się z innymi profesjonalistami w trakcie spotkań międzynarodowych, takich jak konferencje naukowe, targi handlowe, negocjacje biznesowe i inne, a także poprzez Internet – e-maile, komunikatory internetowe, a nawet media społecznościowe. Co więcej, zauważalne jest zwiększone zapotrzebowanie na specjalistów z wiedzą fachową posiadających jednocześnie znajomość języka obcego, w szczególności specjalistycznego w zakresie reprezentowanej przez siebie specjalności.

Z powyższego wynika, iż językoznawcy stanęli przed problemem dwojakiej natury – dydaktycznej i lingwistycznej. Zajęto się metodyką nauczania języków specjalistycznych w celu wypracowania skutecznych technik i narzędzi dydaktycznych, a także zainteresowano się analizowaniem języków specjalistycznych pod kątem lingwistycznym, badając między innymi fachową terminologię konkretnych języków oraz konkretnych dziedzin, a także gramatykę i te jej aspekty, które wykorzystuje się do tworzenia tekstów fachowych w danym języku.

Jednym z takich tekstów fachowych jest artykuł naukowy, w którym naukowiec-badacz prezentuje przeprowadzone przez siebie badanie naukowe oraz przedstawia i omawia jego wyniki. Ażeby poprawnie napisać taki artykuł należy nie tylko znać jego budowę formalną, czyli zasadnicze części artykułu naukowego, w skład których wchodzi: streszczenie, wstęp, materiał i metody, wyniki, omówienie (dyskusja), ale także należy wiedzieć jakimi środkami językowymi typowymi dla stylu naukowego i tekstu naukowego trzeba się posługiwać.

Zainteresowanie językoznawców skupiło się na środkach językowych, nie tylko tych stosowanych w celu przekazania obiektywnej i rzeczowej treści, ale także na tych, które składają się na *metadyskurs*. Pod pojęciem *metadyskurs* kryją się różne kategorie, za pomocą których można mówić o dwóch podstawowych funkcjach wskaźników

(operatorów) metatekstowych. Pierwsza z nich obejmuje przypadki, gdy „tekst mówi o sobie”, czyli kiedy metatekst za pomocą wyrażeń tekstowych pomaga czytelnikowi poruszać się po tekście dając wskazówki do interpretacji różnych segmentów tekstowych. Druga funkcja metadyskursu odnosi się do zjawisk interpersonalnych, takich jak stosunek nadawcy do własnej wiedzy, jego stan emocjonalny, a także jego postawa wobec odbiorcy (por. Duszak 1998: 135-136).

Celem niniejszej pracy jest zbadanie, czy artykuły medyczne zarówno w języku angielskim, jak i polskim mają charakter dialogowy, czy istnieje w nich interakcja pomiędzy nadawcą a odbiorcą i jak jest ona realizowana. Badanie interakcji opiera się na modelu metadyskursu według Hylanda (2005a), a pod uwagę brane są jedynie środki interakcyjne, czyli wyrażenia o modalnej funkcji możliwości (*hedges*), wyrażenia o modalnej funkcji pewności (*boosters*), wskaźniki postawy nadawcy (*attitude markers*), wskaźniki zaangażowania odbiorcy (*engagement markers*) oraz wskaźniki osoby nadawcy (*self – mentions*). Każda z wyżej wymienionych kategorii jest poddana szczegółowej analizie w oparciu o materiał badawczy, jakim są artykuły medyczne w językach angielskim i polskim zaczerpnięte z różnych czasopism medycznych pisanych dla lekarzy różnych specjalności.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się z dwóch głównych części: części teoretycznej oraz części empirycznej. Część teoretyczna składa się z czterech rozdziałów. W **rozdziale pierwszym** został poruszony temat stylu naukowego. Rozdział zaczyna się od odpowiedzi na pytanie „Co to jest nauka?”. Nauka według Gajdy (2012: 183) jest rodzajem „działalności ludzi, nakierowanej na wytwarzanie i komunikowanie wiedzy”. Ściśle z tym wiążą się działania językowe takie jak tworzenie i odbieranie tekstu naukowego. Twórca tekstu jest podmiotem poznającym świat, zdobywającym nową wiedzę, którą przedstawia w tekście naukowym posługując się tekstem-wzorcem, który posiada w swojej kompetencji językowej, i który należy do tradycji stylowej danej społeczności. Podmiotem poznającym jest także odbiorca tekstu naukowego, który, przyswajając z tekstu informacje już zdobyte, jest odbiorcą specjalnym, zdolnym do recepcji treści naukowych. Odbiorcą takim jest najczęściej specjalista z określonej dziedziny wiedzy, ale może to być także uczeń, student, czy początkujący naukowiec, a jeśli chodzi o teksty popularnonaukowe, także niespecjalista-laik (por. Gajda 2012 : 183-184).

Następnie omówione zostały odmiany stylu naukowego. Ze względu na zróżnicowanie przedmiotowe i metodologiczne nauk wyróżnia się podjęzyki powiązane z poszczególnymi blokami nauk, np. języki nauk ścisłych, humanistycznych, stosowanych, a w obrębie tych nauk np. język matematyki, fizyki, językoznawstwa.

Jeśli chodzi o proces komunikacji naukowej, może on być realizowany poprzez dwa kanały: ustny i pisemny, stąd Gajda (1990: 37) mówi o podjęzyku pisanim i mówionym. Komunikacja naukowa realizowana jest przede wszystkim poprzez teksty pisane, natomiast forma ustna występuje w gatunkach mówionych takich jak wykład, referat, dyskusja oraz także w kontaktach nieformalnych, w dydaktyce i popularyzacji. Dyferencjacja genologiczna stanowi następny typ zróżnicowania stylu naukowego. Gajda (1982) wyodrębnił 38 gatunków naukowych, między innymi artykuł, dysertacja, studium, referat, raport, streszczenie, encyklopedia, słownik, esej, recenzja.

Gajda (1982: 101; 1990: 36-37), biorąc pod uwagę stopień abstrakcji treści, typ nauki i komunikujących się osób, wyodrębnił następujące podjęzyki naukowe: teoretycznonaukowy, praktycznonaukowy, dydaktycznonaukowy oraz popularnonaukowy.

Używając języka w nauce dokonujemy pewnego wyboru środków językowych, które nabierają określonych wartości stylowych. Wartości te ujęte w kategorii stylistyczne zwane są cechami stylowymi (por. Biniewicz i Starzec 1995: 400). Badacze wymieniają następujące cechy stylowe: abstrakcyjność, ścisła logiczność, jasność, eksplicytność w prezentowaniu strony pojęciowej wypowiedzi, zwięzłość, obiektywizm, oficjalność. Oprócz ww. cech stylowych tekstu naukowego Gajda (1982: 112-113) wymienia także: intelektualność, bezosobowość, niemocjonalność, dokładność.

Patrząc na tekst naukowy pod kątem wykładników stylu naukowego, na pierwszy plan wysuwają się terminy, czyli jednostki leksykalne, które spełniają funkcję pojęcia fachowego, naukowego i technicznego. Gajda (1990: 64) wymienia najważniejsze kryteria doboru terminów: pojęciowość, systemowość, operatywność i funkcjonalność oraz poprawność językowa.

Jedną z ważniejszych cech języka naukowego jest także obecność w nim zapożyczeń występujących w terminologiach poszczególnych dyscyplin naukowych. Są to zapożyczenia najczęściej z języków: łacińskiego, greckiego, angielskiego, niemieckiego, czy francuskiego (por. Biniewicz i Starzec 1995: 404).

Kolejnym językowym wykładnikiem stylu naukowego jest składnia. Gajda (1990: 77-78; 2012: 188) twierdzi, iż można mówić o „gramatyce języka naukowego jako profesjonalnym wariacie gramatyki języka polskiego”. Przejawia się to w selektywności środków językowych używanych w tekstach naukowych. Teksty naukowe to najczęściej rozbudowane wypowiedzenia złożone, a intelektualizacja tekstów naukowych przejawia się w przewadze hipotaksy nad parataksą. Zdania użyte tam cechuje znaczne zróżnicowanie, wysoki stopień złożoności i rozbudowy. Jeśli chodzi o części mowy, to według Gajdy (2012: 188) średnio

40% stanowią rzeczowniki, 30% w słowniku i 20% w tekście przymiotniki oraz 14% w słowniku i 10% w tekście czasowniki. Tak małą liczbę czasowników autor tłumaczy zjawiskiem nominalizacji (por. Gajda 1990: 88-89). Spośród form kategorii czasownika nad wyraz często używany jest tryb oznajmujący (90%), aspekt niedokonany (80%), czas teraźniejszy (85%, głównie w formie niedokonanej) oraz 3. osoba liczby pojedynczej (60%), bardzo często w formie bezosobowej. Konstrukcje bezosobowe są często stosowane, pomagają naukowcom oddzielić podmiot badań od głoszonych sądów, przez co mogą oni wyrazić swoje spostrzeżenia w bezstronny i obiektywny sposób (por. Biniewicz i Starzec 1995: 408; Gajda 1990: 77-92; Gajda 2012: 188-189).

Omawiając teksty naukowe należy wspomnieć o ich strukturze. Ich charakterystyczną cechą jest rozczłonkowanie poziome i pionowe. Na rozczłonkowanie poziome składają się akapity, nadakapity, paragrafy, podrozdziały i rozdziały wyraźnie zaznaczone poprzez typograficznie zróżnicowane śródtytuły, cyfry i litery (por. Gajda 2012: 189). Co się tyczy rozczłonkowania pionowego, obok tekstu podstawowego występuje tekst poboczny, który zawiera się lub nie w tekście podstawowym. Należą do niego według Gajdy (1982: 155; 2012: 189) dygresje, uwagi, ekskursy, cytacje (cytaty), przypisy, odsyłacze bibliograficzne oraz materiały ilustracyjne.

Język naukowy rozpatruje się również w ujęciu funkcjonalnym, które staje się nową kategorią wykorzystywaną do badania języka naukowego. Jest to spojrzenie pragmatyngwistyczne służące opisaniu istoty języka naukowego. Wychodzi się tutaj poza ujęcie czysto semantyczno-syntaktyczne i terminologiczne, chociaż obydwa ujęcia nie są tutaj odrzucane, tylko rozważane przez pryzmat funkcji. Mówi się tutaj o nowej kategorii – komunikacji naukowej (por. Kołupajło 2014: 176 – 177).

Rozdział drugi dotyczy typologii stylów intelektualnych, ich charakterystyki przedstawionej przez Galtunga (1981). Szczegółowo omówione są style: saksoński, teutoński, galijski i nipponski. **Styl saksoński** (anglo-amerykański) cechuje się linearnością – linia argumentacji ma być prosta, logiczna i prowadzić do wyraźnego wniosku. Odejścia od głównego toku argumentacji są źle widziane. Co więcej, tekst w tradycji saksońskiej cechuje symetria – zachowanie proporcji pomiędzy poszczególnymi częściami tekstu. Tekst pisany w tej tradycji ma być zrozumiały i łatwy do przetworzenia przez potencjalnego czytelnika, a odpowiedzialność za to spada na autora. W stylu tym także widoczny jest dialog pomiędzy nadawcą a odbiorcą. **Styl teutoński** (niemiecki) cechuje dygresyjność – odchodzenie od głównej linii argumentacyjnej w przydługim ‘ekskursie’. To przyczynia się do tekstualnej asymetrii – różnicy w długości poszczególnych części tekstu. W stylu tym zauważymy także

tendencję autora do porzucania jednego wątku i zaczynania następnego. Powtórzenia i spiralne nawroty treści są akceptowane. Widoczna jest idealizacja wiedzy, tekst naukowy powinien być trudny, co pozwala potwierdzić kwalifikacje autora. **Styl galijski** (języki romańskie) cechuje artyzm lingwistyczny. Ważna jest tu klarowność i elegancja wywodu naukowego, w którym obecna jest równowaga i symetria. Styl ten toleruje także dygresje. Wreszcie **styl nippoński** (orientalny), ściśle związany z kulturą japońską, gdzie szacunek dla autorytetu, ochrona ustanowionych stosunków społecznych oraz poczucie kolektywności i solidarności stanowią zasadniczą regułę postępowania społecznego. W stylu nippońskim rzadko formułuje się teorie, a jeśli już się to zdarzy, teoria jest omawiana bardzo ostrożnie, niepewnie, w tonie usprawiedliwiający i przepraszający. Japoński naukowiec biorący udział w dyskusji naukowej jedynie przekazuje informacje, uzupełnia i/lub je wyjaśnia, nie wchodząc w polemikę z innymi badaczami (por. Galtung 1981; Duszak 1994; Duszak 1998; Clyne 1987; Siepmann 2006). W rozdziale tym znajdziemy także informacje na temat polsko-angielskich badań kontrastywnych nad stylami intelektualnymi.

Rozdział trzeci poświęcony jest językom specjalistycznym. Znajdziemy tu odpowiedź na pytanie „Co to jest język specjalistyczny?”, która opiera się na teorii antropocentrycznej języków ludzkich, zaprezentowanej przez Gruczę (1994), do której nawiązuje także Grucza (2009). Twierdzą oni, że w zasadzie istnieją tylko języki specjalistyczne konkretnych (rzeczywistych) specjalistów, „stanowiące ich pewne immanentne, integralne i konstytutywne właściwości – tylko o nich (o ich pewnych postaciach) można powiedzieć, że spełniają konkretne funkcje, tylko one są rzeczywistymi językami. Natomiast rzeczywistymi językami nie są żadne uogólnienia języków specjalistycznych, żadne ich idealizacje, żadne abstrakcyjne modele, żadne języki specjalistyczne jako takie” (Grucza 2009: 20).

Grucza (1994: 23) nazywa języki specjalistyczne *technolektami*. Twierdzi, iż istnieją one tylko w postaci określonych idiotechnolektów i dodaje, że „w tej postaci są one określonymi składnikami ogólnego wyposażenia lektalnego mózgów konkretnych osób”. Naukowiec dodaje, że zarazem pod względem funkcjonalnym, jak i ontologicznym są one bytami tylko częściowo samodzielnymi, co oznacza, że pomiędzy nimi a określonymi lektami ogólnymi w wielu przypadkach nie istnieje żadna czytelna granica. Badacz uważa ponadto, iż technolekty występują faktycznie tylko jako określone umiejętności, głównie w postaci pewnego zasobu wiedzy praktycznej poszczególnych osób, czyli w postaci konkretnych idiotechnolektów wytworzonych lub zinternalizowanych przez te osoby (por. Grucza 1994: 20). Grucza (2009: 20) dokonuje podziału bytów zwanymi „językami specjalistycznymi” na dwie kategorie:

1. konkretne rzeczywiste języki specjalistyczne, inaczej języki konkretnych specjalistów (idiolekty specjalistyczne), będące pewnymi specyficznymi zakresami ich wiedzy, zarazem nie będące żadnymi bytami autonomicznymi,
2. ogólne języki specjalistyczne (intelektualne konstrukty, a zarazem idealne modele).

Następnie przedstawione są różnice pomiędzy językiem specjalistycznym a językiem ogólnym, inaczej zwanym językiem naturalnym lub popularnym. Między językiem ogólnym a specjalistycznym zachodzą pewne relacje. Bazę dla języka specjalistycznego stanowi język ogólny, korzysta on bowiem z jego fonemiki, fonetyki i gramatyki. Nie może on istnieć samodzielnie, aczkolwiek trudno jest wytyczyć granicę pomiędzy językiem ogólnym a specjalistycznym, ponieważ terminy należące do jakiegoś technolektu mogą z czasem stać się częścią języka ogólnego. Nie można także stwierdzić, że języki specjalistyczne są wariantami języka ogólnego, gdyż, biorąc pod uwagę ich funkcje, są one autonomiczne. Przejawia się to w braku możliwości przedstawienia wiedzy specjalistycznej za pomocą tylko języka ogólnego, co zasadniczo spowodowane jest różnicami w leksykonach i wzorach tekstowych pomiędzy językiem specjalistycznym a ogólnym, a także w ich całkowitej niezależności odnośnie do funkcji. Co więcej, różnice pomiędzy językiem ogólnym a językiem specjalistycznym rozpatruje się na kilku poziomach: funkcji, składni, semantyki, morfologii, słowotwórstwa oraz słownictwa.

Dążąc do usystematyzowania słownictwa, językoznawcy zajmujący się językami specjalistycznymi zdefiniowali pojęcie *terminu*. Grucza (1991: 28) określa *termin* jako narzędzie pracy ludzkiej, niezbędne w procesie komunikowania się i dalej odnosi się do terminów jako jednostek, które reprezentują bądź wyrażają znaczenia tak jak inne wyrazy. Dla Lukszyna i Zmarzer (2001: 23) *termin* jest znakiem językowym należącym do danego technolektu i oznaczającym „pojęcie w systemie relacji semantycznych właściwych dla danego leksykonu”. W definicji Lukszyna (2005: 131) w *Słowniku terminologii przedmiotowej* termin nazwany jest znakiem językowym w postaci wyrazu lub połączenia wyrazowego, który należy do słownictwa specjalistycznego i jest odróżniany od znaków językowych języka ogólnego. Aby nazwać wyraz lub połączenie wyrazowe terminem musi on podlegać specjalizacji wyrażającej się w specyfice użytkowników, sytuacji oraz pojęć, do których dany termin się odnosi. Co więcej, musi być jednoznaczny, czyli w konkretnej dziedzinie termin może oznaczać tylko jedno pojęcie czy obiekt. Termin musi być neutralnie nacechowany stylistycznie i emocjonalnie, nie może więc zawierać żadnych konotacji ekspresywnych.

Zaprezentowane jest także w rozdziale trzecim podejście anglosaskie do języków specjalistycznych, gdzie zainteresowanie nimi skupia się na dydaktyce języków specjalistycznych. Dudley-Evans i St. John (2012: 4-5) podają definicję **ESP** (*English for Specific Purposes – nauczanie języka angielskiego specjalistycznego*), w której zawarte są **absolutne i zmienne cechy charakterystyczne**.

Absolutne cechy charakterystyczne:

- ESP zaplanowany jest tak, aby sprostać potrzebom uczącego się,
- ESP korzysta z metodologii i działań leżących u podstaw dyscyplin, dla których organizowany jest dany kurs ESP,
- ESP bazuje na języku (gramatyka, leksyka, rejestr), umiejętnościach, dyskursie oraz genrach właściwych dla tych działań.

Zmienne cechy charakterystyczne:

- ESP może być powiązany lub zaplanowany dla konkretnych dyscyplin,
- ESP może posłużyć się w szczególnych sytuacjach inną metodologią niż metodologia nauczania języka ogólnego,
- ESP jest najczęściej adresowana do dorosłych uczących się w uczelniach wyższych lub do dorosłych w sytuacjach zawodowych, ale korzystać z niego mogą także uczniowie szkół średnich,
- ESP jest zazwyczaj przeznaczony dla uczących się na poziomie średnio zaawansowanym i zaawansowanym, jako że większość kursów ESP wymaga podstawowej znajomości języka angielskiego, jednakże może być także wykorzystywany w pracy dydaktycznej z początkującymi.

ESP dzielone jest przez niektórych naukowców na dwie główne kategorie: język angielski dla celów akademickich (*English for Academic Purposes – EAP*) oraz język angielski dla celów zawodowych (*English for Occupational Purposes – EOP*). Według *Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics* pod redakcją Johnson i Johnson (1999: 105-106) EAP odnosi się do sytuacji w szczególności akademickich i głównym celem uczenia się języka jest zdobycie umiejętności pozwalających na radzenie sobie w wybranej specjalizacji akademickiej, EOP natomiast potrzebny jest w środowisku pracy zawodowej.

W rozdziale tym scharakteryzowany został też tekst specjalistyczny i podane zostały jego typologie. Najpierw podano charakterystykę tekstu w oparciu o siedem kryteriów (kwalifikatorów) tekstualności (*standards of textuality*) zaproponowanych przez de Beaugrande'a i Dresslera w swojej pracy *Introduction to Text Linguistics* (1981/1990).

Badacze twierdzili, iż tekst wyróżnia jego *tekstualność*, która opiera się nie tylko na *kohezji* i *koherencji*, ale także na *intencjonalności*, *akceptabilności*, *informatywności*, *sytuacyjności* i *intertekstualności*. Podano także różne definicje *tekstu*, np. Zdunkiewicz-Jedynak (2013: 59) twierdzi, że *tekst* to „mówion[a] lub pisan[a], ponadzdaniow[a] struktura znakowa, stanowiąc[a] całość informacyjną”. Maćkiewicz (1999: 10) definiuje *tekst* jako „zorganizowany w pewien sposób zbiór zdań przekazujący informację skończoną z punktu widzenia jego nadawcy”, de Beaugrande (1985: 47) mówi tu o „naturalnym zdarzeniu językowym w komunikatywnym otoczeniu”, natomiast dla Hallidaya i Hasan (1985/1989: 10) termin *tekst* oznacza język, który jest funkcjonalny, który wykonuje jakieś zadanie w jakimś kontekście.

Tekst specjalistyczny to dla Zmarzer i Lukszyna (2001) szczególnego rodzaju makroznak – (...) forma reprezentacji leksykonu terminologicznego w odpowiednim szeregu syntagmatycznym według reguł aktualnej składni logicznej, natomiast Grucza (2008) w *Lingwistyce języków specjalistycznych* definiuje *teksty specjalistyczne* jako „wszelkie konkretne, mowne i pisemne wyrażenia językowe, które zostały wytworzone przez jakiegokolwiek specjalistę w jakimkolwiek konkretnym akcie komunikacji specjalistycznej”. Zmarzer (2003: 25) przedstawia następnie *typologie tekstów specjalistycznych* Werlicha (1975), oraz Reiss (1976), następnie badaczka przedstawia typologię tekstów specjalistycznych w odniesieniu do pojęcia *tekst* i w skrócie przedstawia istotę tekstu jako układ pojęć: *forma – norma – znaczenie – przeznaczenie*. Na tej podstawie badaczka wyodrębnia następujące typy tekstów specjalistycznych:

1. teksty skodyfikowane / teksty luźne (na podstawie formy),
2. teksty standardowe / teksty niestandardowe (na podstawie stosunku do normy),
3. teksty teoretyczne / teksty praktyczne (na podstawie znaczenia),
4. teksty hermetyczne / teksty uniwersalne (na podstawie przeznaczenia).

Zmarzer (2003: 31-32) podaje także typologię tekstów specjalistycznych na podstawie słownictwa specjalistycznego, w skład którego wchodzi terminy ogólnonaukowe, interdyscyplinarne, specjalistyczne, zapożyczone, neosemantyzmy terminologiczne, neologizmy, internacjonalizmy, profesjonalizmy itp.

Kolejnym podziałem tekstów specjalistycznych jest podział ze względu na stopień terminologizacji tekstu specjalistycznego, czyli stosunek pomiędzy słownictwem konwencjonalnym a ogólnym. Wszystkie teksty należą do jednej z trzech kategorii: o niskim, średnim lub wysokim stopniu terminologizacji. Teksty specjalistyczne będąc tekstami terminonośnymi należą do następujących kategorii:

1. teksty kumulacyjne (różnego typu słowniki terminologiczne),
2. teksty eksplikatywne (rozprawy naukowe i podręczniki akademickie),
3. teksty egzemplifikacyjne (prace popularyzatorskie, w skład których wchodziły podręczniki szkolne).

Lukszyn (2002: 54), biorąc pod uwagę terminowość charakteru tekstów specjalistycznych, wyodrębnia ich trzy podstawowe typy w zależności od rodzaju funkcji jaką pełnią: teksty utrwalające terminy (normatywne słowniki terminologiczne, słowniki, encyklopedie, tezauryusy itp.), teksty wykorzystujące terminy (np. teksty techniczne, popularnonaukowe, publicystyczne, literackie), teksty terminogenne, tzn. tworzące terminy (teksty teoretyczne).

Wreszcie zajęto się charakterystyką artykułu naukowego. Na początku omówiono różne podejścia do pojęcia *genre*, a następnie przytoczono definicję *genre* Swalesa (1990: 58). Badacz twierdzi, iż *genre* przede wszystkim charakteryzuje się zbiorem celów komunikacyjnych, które ma spełnić. To one nadają mu kształt, czyli określają jego schematyczną strukturę i wpływają na dobór treści i stylu, a jakakolwiek większa zmiana celu komunikacyjnego może skutkować powstaniem innego *genre*. Podobnie do pojęcia *genre* podchodzi Bhatia (1993: 13), tak jak Swales, podkreśla zasadniczą cechę *genre*, mianowicie jego cel komunikacyjny. Co więcej, odnosi się do *genre* jako zdarzenia komunikacyjnego o skonwencjonalizowanej strukturze wewnętrznej, która jest dobrze znana specjalistom danej profesji, a także członkom wspólnoty akademickiej regularnie wykorzystującym dany *genre* w swojej działalności zawodowej.

Następnie w oparciu o prace Swalesa (2008, 2013) omówiono strukturę artykułu naukowego. Swales (2008: 93) twierdzi, że artykuł naukowy „jest tekstem pisanym (choć często zawiera elementy niewerbalne), zazwyczaj ograniczony do kilku tysięcy słów, który informuje o jakimś badaniu przeprowadzonym przez jego autora lub autorów. Oprócz tego, artykuł naukowy zazwyczaj wiąże odkrycia w nim opisane z odkryciami innych naukowców, a także może rozpatrywać kwestie teoretyczne i/lub metodologiczne. Ma się ukazać lub już się ukazał w czasopiśmie naukowym lub, rzadziej, w redagowanym zbiorze artykułów wielkości książki”.

Artykuł naukowy charakteryzuje się specyficzną formą i stylem. Użycie metody hipotetyczno-dedukcyjnej w artykule eksperymentalno-badawczym przyczynia się do pewnej standaryzacji jego podstawowej struktury, czy też zastosowania typowych jednostek dyskursu (*units of discourse*) (por. Crookes 1986: 58). Wielu naukowców zajmowało się makrostrukturą artykułu naukowego. Swales (2008: 133) wymienia następujących badaczy: Stanley (1984), który zaproponował strukturę *problem – rozwiązanie*, Bruce (1983), który

stwierdził, iż najbardziej logiczny sposób przedstawienia przeprowadzonych badań to model *Introduction – Method – Results – Discussion*, Hutchins (1977), który zaproponował zmodyfikowany model Kinneavy'iego (1971) *Dogma – Dissonance – Crisis – Search – New Model*.

Konwencjonalną i powszechnie uznaną strukturą artykułu naukowego jest model **IMRD** (*Introduction – Method – Results – Discussion / Conclusions*) (Yang i Allison 2004: 264-265). Pracując z tym modelem Swales (1981, 1990, 2004) zaprezentował analizę wstępów w artykułach naukowych, wnioskując, że w większości z przeanalizowanych artykułów wstępy zorganizowane były w 4 działaniach (*moves*): zaprezentowanie obszaru badań (*introducing the field*), odniesienie się do poprzednich badań (*reporting previous research*), przygotowanie do obecnych badań (*preparing for the present research*), przedstawienie obecnych badań (*introducing present research*). Następnie w 1990 r. Swales (2008: 140-141) zmodyfikował ten model i zaprezentował model składający się z 3 działań, zwany **CARS** (*Create a Research Space*): ustalenie obszaru (*establishing a territory*), ustalenie niszy (*establishing a niche*), zajęcie niszy (*occupying the niche*), który w 2004 r. został ponownie zmodyfikowany, a zmiany dotyczyły poszczególnych kroków w działaniach. Badacz omówił także pozostałe części artykułu naukowego: metody, rezultaty oraz dyskusję, powołując się na badania różnych językoznawców.

Na końcu tego rozdziału podano przegląd badań nad artykułem naukowym. Wśród językoznawców, których prace zostały przytoczone są m. in.: Bazerman (1988), Atkinson (1992), Salager-Meyer (1992; 1994; 1999), Vande Kopple (1998). Swales & Najjar (1987), Crookes (1986), Duszak (1994), Samraj (2002), Ozturk (2007), Lim (2006; 2010), Brett (1994), Thompson (1993), Hopkins i Dudley-Evans (1988), Peacock (2002), Basturkmen (2012), Yang i Allison (2004), Lorés (2004) Kanoksilapatham (2005), Cao i Hu (2014), Blagojević (2009), (Dahl 2004), Hyland (1996, 1998a).

Rozdział czwarty zatytułowany jest „Metadyskurs”. Na początku omówiono tu interakcję w języku nawiązując do rosyjskiego filozofa i semiotyka Michaiła Bachtina, który zajmował się dialogowym charakterem języka. Według Bachtina (1981, 1983), dialogowość odnosi się zarówno do języka mówionego, jak i pisanego i oznacza, że jakikolwiek tekst jest produktem wynikającym ze wzajemnego stosunku nadawcy i odbiorcy, a znaczenie tego tekstu jest kształtowane przez intencje nadawcy oraz zainteresowania odbiorcy obecne w danym kontekście użycia (por. Nystrand 1986: 33-35). W każdy akt komunikacji, czy to ustnej czy pisemnej, wpisana jest interakcja dwóch uczestników: nadawcy i odbiorcy. W języku pisanym zachodzi interakcja, gdy czytelnik rozumie napisany tekst, w przeciwnym

razie brak zrozumienia tekstu wskazuje na brak interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą (por. Nystrand 1986: 39-40).

Relacja *nadawca-odbiorca* stanowi element funkcji interpersonalnej. Funkcja ta łącznie z funkcjami ideacyjną oraz tekstualną stanowią trzy makrofunkcje, którymi według Hallidaya (1973) posługują się użytkownicy języka (por. Vande Kopple 2012: 37-38). Następnie zostały krótko omówione pewne zjawiska językowe, które wiążą się z interakcją pomiędzy nadawcą a odbiorcą. Są to: **zasada kooperacji** (tzw. maksymy Grice'a) (1975) i związana z nią **implikatura konwersacyjna**, następnie **zasada grzeczności** Leecha (1983), **zasada relewancji** Sperbera i Wilson (1986), **model uprzejmości** Brown i Levinsona (2013), a także **zasada wzajemności komunikacyjnej** Nystranda (1986).

Pochylnono się również nad sposobem realizacji interakcji w tekście naukowym – jego interakcyjnym charakterem, jako że w ostatnim czasie dyskurs akademicki przestał być jedynie postrzegany jako obiektywny i informacyjny, pisany stylem bezosobowym. Zwrócono uwagę na interakcję pomiędzy autorem i czytelnikiem, ponieważ naukowcy nie tylko tworzą teksty dobitnie ukazujące zewnętrzną rzeczywistość, ale także, używając języka, uznają, budują i negocjują stosunki społeczne, jako że pisanie jest czynnością społeczną zanurzoną w konkretnym kontekście i dedykowaną określonej publiczności (Hyland 2010: 127-128).

W kolejnej części czwartego rozdziału zajęto się pojęciem *metadyskursu*. Podano jego definicje zaproponowane przez różnych językoznawców oraz ich interpretacje tego zjawiska lingwistycznego, m. in. Crismore (1983), Williams (1981), Vande Kopple (1985, 2002, 2012), Aguilar (2008), Hyland i Tse (2004), Hyland (2005a, 2010), Markkanen et al. (1993). Wielu badaczy twierdzi, że metadyskurs to *dyskurs o dyskursie* (Crismore 1983; Williams 1981a; Vande Kopple 1985; Aguilar 2008). Vande Kopple (1985: 83) wyjaśnia to odnosząc się do dwóch poziomów dyskursu. Na jednym poziomie rozwijana jest treść propozycyjna, na drugim poziomie (poziomie metadyskursu) znajdują się wskazówki skierowane do odbiorcy w celu ułatwienia mu porządkowania, klasyfikowania, interpretowania oraz oceniania tekstu. Wierzbicka (1971: 106) odnosi się do tekstu jako *dwutekstu*, na który składa się wypowiedź o rzeczy (tekst właściwy/prymarny) oraz wypowiedź o wypowiedzi (metatekst/metadyskurs).

Natomiast Hyland (2005a: 16) twierdzi, że definiowanie *metadyskursu* jako *dyskursu o dyskursie* jest błędne, jako że ogranicza się jego rolę jedynie do samego tekstu. *Metadyskurs* to coś więcej niż środki językowe, za pomocą których organizujemy nasze myśli. Jest to także sposób, w jaki odnosimy się do naszych odbiorców. *Metadyskurs* opiera się na społecznej i komunikacyjnej relacji pomiędzy nadawcą a odbiorcą i odnosi się do sposobów, za pomocą których nadawca określa siebie w swoim dyskursie, wyrażając swój stosunek zarówno do

treści, jak i odbiorcy swojego tekstu. Służy temu szeroki wachlarz środków językowych stosowanych w celu uporządkowania tekstu, nawiązania kontaktu z odbiorcą i tym samym ułatwienia mu odbioru tekstu oraz dokonania właściwej z punktu widzenia nadawcy jego interpretacji (Hyland i Tse 2004: 156).

Następnie przedstawiono różne modele metadyskursu według m. in. Williamsa (1981), Meyer (1975), Crismore (1983), Vande Kopple (1985), Crismore i Farnsworth (1990), Crismore, Markkanen i Steffensen (1993), Ädel (2006, 2010) oraz Ädel i Mauranen (2010), a także Hylanda i Tse (2004) i Hylanda (2005a). Badania niniejszej rozprawy oparte są na części modelu metadyskursu według Hylanda (2005a). Model ten badacz podzielił na **środki interaktywne** (stanowiące metadyskurs tekstualny), w skład których wchodzi: przejścia – *transitions*, wskaźniki struktury – *frame markers*, wskaźniki endoforyczne – *endophoric markers*, wskaźniki źródeł – *evidentials*, przypisy do kodu – *code glosses* oraz **środki interakcyjne** (metadyskurs interpersonalny), do których należą wyrażenia o modalnej funkcji możliwości – *hedges*, wyrażenia o modalnej funkcji pewności – *boosters*, wskaźniki postawy nadawcy – *attitude markers*, wskaźniki zaangażowania odbiorcy – *engagement markers*, wskaźniki osoby nadawcy – *self-mentions*. Celem niniejszej rozprawy jest zbadanie interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą w artykułach medycznych w języku angielskim i polskim, dlatego też badanie oparto jedynie na środkach interakcyjnych, które stanowią o interakcyjnym charakterze tekstu.

Wreszcie omówiono aktualny stan badań w zakresie metadyskursu w językoznawstwie anglojęzycznym, a także zaprezentowano badania nad metatekstem w językoznawstwie polskim.

W **rozdziale piątym** (w części empirycznej) rozprawy doktorskiej zamieszczono opis badania interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą w wybranych artykułach medycznych w języku angielskim oraz w języku polskim w oparciu o tę część modelu metadyskursu Hylanda (2005a), która dotyczy metadyskursu interpersonalnego, w skład którego wchodzi **środki interakcyjne**. Przedstawiono materiał badawczy, który stanowi korpus 150 artykułów medycznych w języku angielskim i 150 artykułów w języku polskim pochodzących z różnych czasopism naukowych skierowanych do lekarzy różnych specjalności. Następnie odniesiono się do metody badawczej zastosowanej w opisywanej tu analizie materiału. Zastosowano podejście jakościowe (*qualitative approach*), czyli wyszukano i wynotowano przykłady znalezione w materiale badawczym w obydwóch językach oraz przyporządkowano je do odpowiedniej kategorii środków interakcyjnych składających się na model metadyskursu Hylanda (2005a). Następnie przeanalizowano je pod kątem gramatyczno-leksykalnym, a

także określono ich funkcje w artykule naukowym, czyli spojrzano na cel jakim kierował się nadawca dobierając dany środek językowy w swoim tekście. Wreszcie skonfrontowano te przykłady w obydwóch językach w celu wykazania występujących podobieństw i różnic w sposobie realizowania interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą w artykułach medycznych. Zbadano, czy każda z kategorii środków interakcyjnych modelu metadyskursu Hylanda (2005a) obecna jest w analizowanym materiale, a także przyjrzano się za pomocą jakich środków językowych realizowane są poszczególne kryteria. Analiza ta pokazała w jaki sposób odbywa się interakcja pomiędzy nadawcą a odbiorcą w angielskich i polskich artykułach medycznych.

Przeanalizowano materiał badawczy w oparciu o następujące środki interakcyjne (por. Hyland 2005a: 52-54):

1. Wyrażenia o modalnej funkcji możliwości (*hedges*). Są to wyrażenia, które komunikują odbiorcy informację o niekompletnym przekonaniu nadawcy odnośnie prawdziwości wygłaszanego przez niego sądu.
2. Wyrażenia o modalnej funkcji pewności (*boosters*). Są to konstrukcje, za pomocą których nadawca przedstawia swoje osądy z pełnym przekonaniem, bez żadnych wątpliwości.
3. Wskaźniki postawy nadawcy (*attitude markers*). Wskaźniki te odnoszą się do stosunku nadawcy do wyrażanych przez siebie treści, a także dotyczą pozytywnego bądź negatywnego wartościowania wypowiedzianych przez siebie sądów. Nadawca daje wyraz takim emocjom jak zadowolenie, zdziwienie, frustracja, rozczarowanie. Co więcej, nadawca mówi także o swoich preferencjach, nadziejach, wyraża swoją zgodę lub jej brak, podkreśla ważność pewnych treści i dokonuje ich wartościowania.
4. Wskaźniki zaangażowania odbiorcy (*engagement markers*). Za ich pomocą nadawca eksplicytnie zwraca się do odbiorcy swojego tekstu w celu skierowania jego uwagi na pewne kwestie albo w celu zaangażowania go jako uczestnika wywodu poprzez użycie zaimków osobowych w 2. osobie, trybu rozkazującego, pytań, wtrąceń osobistych, a także poprzez ustalanie wiedzy wspólnej.
5. Wskaźniki osoby nadawcy (*self-mentions*). Odnoszą się do obecności autora w swoim tekście wyrażonej za pomocą zaimków osobowych i dzierżawczych w 1. os. l. poj. i l. mn.

Jak wykazały uzyskane wyniki, znaleziono wiele podobieństw w sposobie realizacji interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą w angielskich i polskich artykułach medycznych. Każda z pięciu wyżej wymienionych kategorii środków interakcyjnych obecna była

w badanym materiale. Różnice dotyczyły jedynie pewnych szczegółowych aspektów dwóch kategorii: wskaźniki postawy nadawcy (*attitude markers*) oraz wskaźniki zaangażowania odbiorcy (*engagement markers*). Wśród środków językowych należących do kategorii wskaźników postawy nadawcy zabrakło w materiale badawczym w języku polskim przykładów, w których nadawca wskazuje na pozytywny aspekt swoich badań za pomocą wyrażenia *na szczęście*, wyraża swoją preferencję odnośnie pewnych aspektów, wskazuje na brak swojej zgody z jakąś kwestią, czy też wyraża swoje sceptyczne podejście do jakiegoś problemu. Kwestie te zostały natomiast znalezione w materiale badawczym w języku angielskim. Jeśli chodzi o wskaźniki zaangażowania odbiorcy, w materiale badawczym w języku angielskim znaleziono użycie trybu rozkazującego czasownika *see*, będącego przykładem aktu tekstualnego. Za pomocą tego czasownika oraz za pomocą trybu rozkazującego nadawca odsyła odbiorcę do konkretnego segmentu tekstu. Jest to przykład zaangażowania odbiorcy w wywód nadawcy. Nie znaleziono natomiast w materiale badawczym w języku polskim żadnego przykładu, w którym nadawca zwracałby się do odbiorcy za pomocą trybu rozkazującego.

Różnice dotyczyły także indywidualnych środków językowych, co związane było z danym językiem i jego charakterystyczną leksyką bądź gramatyką. Na przykład w języku angielskim używa się czasownika *hypothesize*, natomiast w języku polskim nie występuje czasownik, który odpowiadałby temu angielskiemu czasownikowi. Zamiast tego używa się frazeologizm *stawiać hipotezę*. Co więcej, nie zawsze udało się znaleźć odpowiednik jakiegoś słowa w drugim badanym języku, jednakże najważniejsze było wykazanie, iż dana kategoria jest realizowana w omawianym modelu i podanie za pomocą jakich środków językowych to się dokonuje.

Co się tyczy gramatyki obydwóch języków, różnice widoczne są w obrębie strony biernej. W języku polskim, obok klasycznej strony biernej (np. *Ocena histologiczna została przeprowadzona zgodnie z klasyfikacją WHO.*) używa się konstrukcji *-no, -to* (np. *Rozmazy oceniano w pracowni diagnostyki cytologicznej.*) Natomiast w języku angielskim używana jest strona bierna składająca się z czasownika *be + past participle*, np. *Blood pressure was measured.* (*Ciśnienie krwi zostało zmierzone.*)

Ogólnie mówiąc, w przeanalizowanych artykułach medycznych w obydwóch językach nadawca prowadził dialog z odbiorcą za pomocą środków językowych należących do poszczególnych kategorii składających się na środki interakcyjne stanowiące część modelu metadyskursu Hylanda (2005a).

